

Pochody a transporty smrti

Akademie věd
Česke republiky

věda 24
kolem
nás
prostory
společné
paměti

Nakladatelství Academia

Nakladatelství Academia (v letech 1953–1966 Nakladatelství Československé akademie věd) svou ediční činností zaujímá přední místo mezi nakladatelstvími České republiky. Vydává publikace ze všech vědních oborů pro jednotlivá pracoviště AV ČR. Vedle původních vědeckých monografií a prací českých vědců publikuje i díla klasiků vědy, překlady významných zahraničních autorů, populárně naučnou literaturu, literaturu faktu, encyklopedie, slovníky, jazykové učebnice, příručky a vysokoškolské učebnice, ale také kvalitní českou i překladovou beletrii. Zaměřuje se především na vysokoškolské studenty a pedagogy, odbornou veřejnost a další náročné čtenáře očekávající pečlivou redakční přípravu a kvalitní grafické a tiskové zpracování. V nakladatelství vychází také populárně naučný časopis *Živa*.

Z celkového počtu téměř čtyřiceti edic a řad se mnohé zaměřují na přírodní vědy (Atlasy, Campanula, Gerstner, Lanna, Zoologické klíče), na vědy humanitní (Europa, Judaica, Lingvistika, Literární řada, Novověk, Orient, Psychologie,...), či zůstávají na jejich pomezí (Galileo, Průvodce). Řada knih se zaměřuje na aktuální otázky současnosti a možné budoucnosti vědy a společnosti (Průhledy, Společnost, Možné světy, 21. století). Poutavé příběhy vědkyň mapuje edice *Žena a věda*. Produkce nakladatelství zahrnuje i zajímavá beletristická díla (Janus, Krásná literatura) či filmové předlohy (Filmová řada). Významnou část produkce nakladatelství tvoří publikace zaměřené na nedávnou minulost, ať už v rámci edic *Stíny*, *Šťastné zítřky*, *Historie* nebo edice *Paměť*, zachycující rychle se vytrácející osobní vzpomínky.

Kromě nakladatelské činnosti provozuje Academia stejnojmennou síť knihkupectví v Praze, Brně, Ostravě a v Českých Budějovicích.

Jiří Padevět (1966), ředitel nakladatelství Academia, autor publikací *Cesty s Karlem Hynkem Máchou* (2010), *Průvodce protektorátní Prahou: místa – události – lidé* (2013; Magnesia Litera 2014 za knihu roku i za literaturu faktu, Slovník roku 2014), *Poznámky k dějinám* (2014), *Krvavé finále: Jaro 1945 v českých zemích* (2015).

Pochody a transporty smrti jsou, alespoň pokud se týká území dnešní České republiky, velmi málo zpracovaným a přitom pro pochopení fungování nacistické politiky konečného řešení velmi zásadním fenoménem. K prvním transportům na území dnešní České republiky došlo na přelomu let 1944 a 1945, v těchto případech ale šlo o evakuační transporty koncentračního tábora Auschwitz, Auschwitz-Birkenau a Auschwitz-Monowitz (včetně řady menších pobočných táborů). Množství vězňů bylo přepravováno po železnici, velmi často v otevřených vagoncích i přesto, že venkovní teplota klesala pod bod mrazu. Tyto evakuační transporty směřovaly do koncentračních táborů v Německu a Rakousku, tedy v případě cesty přes protektorát do Dachau a Mauthausenu, případně jejich pobočných táborů. Dalšími vězni, kteří se v mnou sledovaném areálu objevili, byli váleční zajatci, původně nasazení jako pracovní síla v dolech a továrnách ve Slezsku. Jejich pochody, čítající stovky osob, procházely východními Čechami, Podkrkonoším a často došli až do Rakouska.

Další pochody se objevily v březnu a dubnu. Tentokrát přicházely na české území ze severu, západu a jihozápadu – jednalo se o evakuační pochody a transporty z koncentračního tábora Flossenbürg a jeho pobočných táborů, včetně evakuace táborů Neurohau (Nová Role) a Zwodau (Svatava). Pokud bych měl fenomén „jarních“ pochodů smrti místopisně lokalizovat, jednalo by se především o kraj Karlovarský, Ústecký a Plzeňský. V těchto současných územněsprávních celcích najdeme nejvíce připomínek událostí spojených s pochody a transporty smrti, kterých si okoljdoucí sotva všimnou.

Pokud budete sledovat trasu a chování transportů a pochodů smrti především v závěrečné fázi druhé světové války, zjistíte, že vzhledem k rychle se měnící frontové linii a postupujícím spojeneckým vojskům se trasy pochodů měnily operativně a transport se například kvůli železniční trati zničené bombardováním změnil v pochod, ke kterému se připojil jeden z proudů dalšího pochodu, aby se po čase zase rozdělily. Velitelé pochodů museli téměř denně improvizovat a angažovat do strážení vězňů i místní jednotky Volkssturmu. Není tedy stoprocentní pravdou, že místní Němci, kteří byli po ukončení bojů československými orgány i spojeneckým místním velením často nuceni asistovat při exhumacích obětí, neměli s pochody vůbec nic společného. Jako v případě každého zločinu, i zde by se měl hledat zcela konkrétní viník, ač je to právě u pochodů smrti prakticky nemožné. O vězňích se až na výjimky nevedla žádná evidence, a tak právě jen exhumací seznamy jsou jediným vodítkem při snaze zjistit totožnost zemřelých a zabitých.

Zdaleka nejzávažnější je skutečnost zřejmá každému vnímavému pozorovateli, totiž že primárním cílem transportů a pochodů smrti v závěrečné fázi války (a nejspíše i ve fázi předchozí) bylo vězně a zajatce nikoliv transportovat, ale zabít a zahladit tak stopy po tom, čemu nacisté říkali konečné řešení.

Pochody se snažily pohybovat po vedlejších silnicích a odlehlých cestách, vězni byli zabíjeni za vybočení z řady či za zpomalení v pochodu. Nebyly jim poskytnuty prakticky žádné potraviny (často jim strážže zakazovaly i jíst trávu), spali pod širým nebem, ačkoliv počasí jara 1945 nebylo vůbec vlídné. V několika případech byli strážemi na území Sudet zabiti za pomoc či pokus o pomoc vězňům i místní Němci. Mezi vězni byli zastoupeni Židé z celé Evropy, dále vězni, kteří v koncentračních táborech skončili kvůli účasti v odboji či jinému politickému názoru, ženy, muži i děti. Jsou zaznamenány případy, kdy žena během transportu smrti porodila.

Na příkladu jednoho transportu, který se změnil v pochod, pak zase v transport a následně byl rozpuštěn, když ze skoro 900 vězňů bylo naživu asi 30, a na příkladu jednoho transportu, jehož trasa i příběh jsou hodně atypické, se na následujících stránkách pokusím přiblížit atmosféru jara 1945 v českých zemích, tedy nikoliv pouze jara rozkvetlých šeříků a rozesmátých vojáků s harmonikami, ale jara utrpení, které často skončilo smrtí. Ve vsi úctě k obětem, smrtí marnou a absurdní.

Transport smrti z koncentračního tábora Johanngeorgenstadt

Prvního prosince 1943 byl v Johanngeorgenstadtu založen pobočný koncentrační tábor tábora Flossenbürg. Během prvního měsíce sem postupně přišlo asi 900 vězňů. Mezi národnostmi byli zastoupeni Židé prakticky z celé Evropy, Francouzi, Rusové, Poláci, Němci, Romové i další národnosti. Táboru v Johanngeorgenstadtu velel SS-Hauptscharführer Cornelius Schwanner (25. 9. 1884 – 15. 10. 1947), kterému podléhalo okolo 40 strážných SS a rovněž příslušníci Luftwaffe určení ke střežení vězňů.

Šestnáctého dubna vyjel z koncentračního tábora transport smrti, jehož cestu se pokusím na následujících stranách sledovat. Velitelem transportu byl SS-Hauptscharführer Gottfried Kolacevic a jeho zástupcem SS-Scharführer Wenzel Fink, který údajně pocházel z Abertam a byl dozorcem v KT Johanngeorgenstadt. V poválečném filmovém týdeníku, který pojednává o exhumacích masových hrobů tohoto pochodu, je uvedeno, že Wenzel Fink byl dopaden a odsouzen k trestu smrti, což neodpovídá skutečnosti. Československými orgány byli zadrženi dva muži tohoto jména, ale ani jeden nebyl totožný s velitelem pochodu. Ten nebyl nikdy dopaden a potrestán. Během cesty tohoto transportu zřejmě Fink nakrátko přežval velení. V transportu byli zřejmě vězni i z dalších pobočných táborů koncentračního tábora Flossenbürg. Účastníkem transportu byl s největší pravděpodobností také francouzský surrealistický básník Robert Desnos, narozený 4. července 1900, který zemřel v Terezíně 8. června na tyfus a celkové vyčerpání. Svědectví o jeho posledních dnech podal medik Josef Stuna a bylo přetištěno v knize Roberta Desnose *Prostory spánku*. Robert Desnos byl vězňem s číslem 9632 v koncentračním táboře Flöha, což byl pobočný tábor koncentračního tábora Flossenbürg zřízený v březnu 1944. Vězni vyráběli součástky do letadel Messerschmitt Bf-109.

Transport smrti přešel současné hranice České republiky a jeho první zastávkou byla s největší pravděpodobností Horní Blatná. Nedá se vyloučit ani možnost, že vlak ve stanici nezastavil a strážce pouze vyhodily mrtvá těla (což byla v případech transportů smrti poměrně častá praxe), nicméně vzhledem k času, kdy dojel do Perninku, je pravděpodobnější, že v Horní Blatné zastavil. V obci je pomník třem obětem tohoto transportu, ale může se jednat o oběti pochodu smrti z koncentračního tábora Berga, který tudy procházel. V jiných pramenech lze najít údaj o dvou zastřelených vězňích.

Z Horní Blatné pokračoval transport do Perninku

Do Perninku dojel 17. dubna těsně před půlnocí. Ve vlaku bylo 822 vězňů. Ráno 18. dubna muselo asi 40 vězňů, které odvedli SS-Hauptscharführer Gottfried Kolacevic a SS-Scharführer Wenzel Fink, odejít do nedalekého lesa, kde je donutili

vykopat metr hlubokou jámu. Do této jámy bylo pohřbeno 20 až 27 vězňů, zřejmě Rusů nebo ruských Židů.

Jak bylo zjištěno při poválečné exhumaci, jeden byl zastřelen, čtyři zabiti tupým předmětem (nejspíše pažbou pušky) a ostatní byli pohřbeni zaživa.

Pohřebiště umučených vězňů v Nové Roli

Doklady zločinné zbesilosti nacistických katů – Prvé oběti identifikovány
Další zjišťování hrobů

Prvé objevení hromadných hrobů obětí nacistických vrahů na české půdě vyvolalo značný rozruch. Jak jsme již ve čtvrté oznámili, jde o zavražděné, hladu umučené politické vězně z koncentračního tábora z Johannegeorgburgu, kteří byli převáženi do Terezína. Na stopu této bezpříkladné bestiality uvedli dva vězňové, kteří z tohoto transportu uprchli.

Ve čtvrtek v dopoledních hodinách přijela do Karlových Varů 60ti členná komise, složená ze zástupců několika národů, která navštívila místa, kde se tyto hromadné hroby nalézají. Je to místo blízko býv. koncentračního tábora v Nové Roli u K. Varů. Prvé hroby objeveny byly v malém březovém hájku. Ve čtvrtek odpoledne

nalezeno bylo zatím asi 25 mrtvol mužů i žen. Hroby byly fotografovány a provisorně upraveny.

Za dozoru lékařů-odborníků pracovali dělníci německé národnosti, ze řad zjištěných vězňů, na odhalování hrobu a očistěných mrtvol nešťastníků. Tyto po důkladné desinfekci přeneseny byly na připravené již pítelny stoly, kde byly mrtvoly důkladně vyšetřeny. Přirozené byly již ve stavu rozrušeném, takže jen s největším úsilím odborníků bude možno zjistiti podrobnosti, za jakých tito ubožáci byli umučeni. U všech však nezvratně zjištěno, že byli podvyživeni.

Mezi prvými z obětí zjištěni příslušníci ruské, jihoslovenské, polské a české ná-

rodnosti. Příklad Nové Role nabývá tedy velmi vážných forem, neboť přítomni byli téměř všichni zástupci interesovaných vlád. Hlavně příslušníci armády SSSR, sovětských, jugoslávské a československé. Za správu okresu karlovarského, dostavil se mpř. Javornický, dále byli přítomni členové místní komise městské, představitelé stát. policie vrch. r. dr. Claudoba, šéft. Valtr, velitelé četnictva a čsl. branné moci jakož i místní lékař.

Povolání činitele zabývají se případem v Nové Roli velice podrobně, což má za následek stále nová a nová odhalování nacistické zločinnosti a fanatické zločinnosti. Tak další stopy vedou na Karlovarský hřbitov, kde odhaleny byly dnes hroby další. Poněvadž z vězňů, jejich podle udání přímých účastníků bylo přes naše území dopravováno hodně přes 1000, došlo do Lovosic pouze 28, je na břídlení, že tato výprava ubožáků byla cestou vpravdě křížovou a že na našem území našla se většina jejich hrobů. Vždyť jen SS-man Fink, jeden z dozorců tohoto transportu sám zastřelil na 300 nešťastníků, jak sám přiznal. Událost novoroletka je ve stavu vyšetřování, přineseme proto další podrobnosti.

Ukončení porad v San Francisku

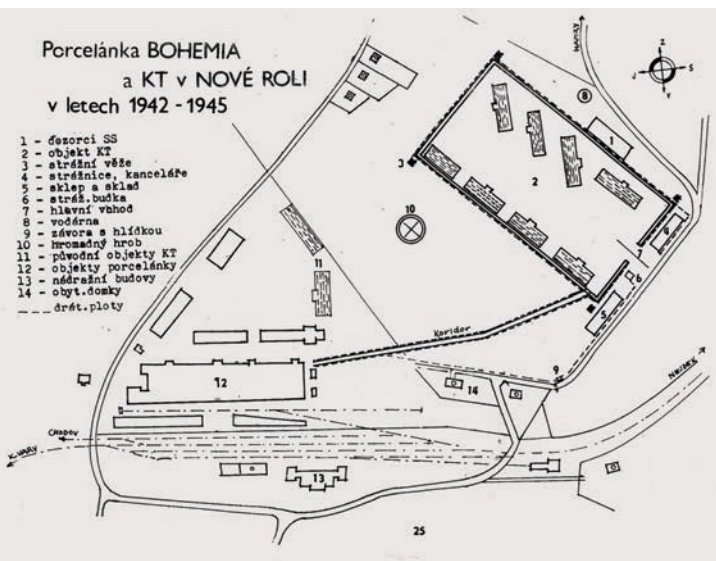
Po dvouměsíčním zasedání — Charta zavazuje všechny členy Sjednocených národů k udržení míru

K ukončení porad v San Francisku se oznamuje z Londýna. Shodou okolností se stalo, že k přijetí a podpisu Charty světového míru a bezpečnosti došlo zrovna dva měsíce po tom, co se porady začaly. Porady byly zahájeny v den, kdy spojenecká vojska

a budou se o členství ucházeti, mohou být dodatečně přijaty na doporučení bezpečnostní rady. Hlavními orgány nového společenství národů budou valná shromáždění sjednocených národů, bezpečnostní, hospodářská a soudní rada, mezinárodní soudní dvůr

Porcelánka BOHEMIA a KT v NOVÉ ROLI v letech 1942 - 1945

- 1 - desoreci SS
  - 2 - objekt KT
  - 3 - strážní věže
  - 4 - strážnice, kanceláře
  - 5 - sklep a sklád
  - 6 - stráž. budka
  - 7 - hlavní vchod
  - 8 - vodárna
  - 9 - zvěra s hlídkou
  - 10 - hromadný hrob
  - 11 - původní objekty KT
  - 12 - objekty porcelánky
  - 13 - nádražní budovy
  - 14 - obyč. domky
- drát. ploty

Odezva
v dobovém tisku
(AVH)

Plán porcelánky
Bohemia
(archiv Vladimíra
Bružeňáka)

Ještě týž den, tedy 18. dubna, dojel transport přes Nejdeky do Nové Role. Velitel transportu se pokusil vězně předat do místní pobočky koncentračního tábora Flossenbürg, tedy do tábora Neurohlau, který byl zřízen na popud ředitele místní porcelánky Heinricha Hechtfishera. Začal fungovat na přelomu let 1941 a 1942 a většinu vězňů tvořily ženy z Čech, SSSR, Francie, Polska, Belgie, Německa a Rakouska. Z počátku byl pobočným táborem KT Ravensbrück. Vězenkyně vyráběly především porcelán pro Wehrmacht, SS a pro další nacistické organizace. Velení tábora vězně přijmout odmítlo. V den příjezdu bylo před zdí místního hřbitova pohřbeno 41 mrtvých těl. Hroby kopali vězni z tábora Neurohlau a hned po vykopání byly šachtové hroby zaplňovány mrtvými těly vězňů z transportu. Těla byla ukládána do několika vrstev a každá vrstva byla zasypána vápnem. Ráno 19. dubna žádal přednosta stanice, aby bylo pohřbeno dalších 12 těl. Většina z nich měla průstřel zátylku. Když se ukázalo, že tři lidé ještě mají známky života, byli strážemi SS zastřeleni. Minimálně 3 vězně zastřelil SS-Rottenführer Wilhelm Riess. Celkem během zastávky v Nové Roli zemřelo asi 70 vězňů z tohoto transportu.

Transport stál dva dny na nádraží a po celou tuto dobu vězňové nedostali nic k jídlu ani pití a nesměli opustit vagony. Dopoledne 19. dubna byli vězni donuceni opustit vagony a vydat se směrem na Karlovy Vary. Velení transportu téměř jistě vědělo, že 17. dubna od 14.45 byly Karlovy Vary bombardovány letouny 2. letecké divize USAAF. Letadla shodila 486 trhavých bomb o váze celkem asi 110 tun,

Pohřeb obětí v Karlových Varech (NFA)

především na oblast okolo nádraží. Další nálet se uskutečnil právě 19. dubna od 12.02, kdy 87 bombardérů bombardovalo Horní nádraží, Dolní nádraží, železniční depo, dílny a trať na Johannegeorgenstadt, po které měl transport původně cestovat. Tento druhý nálet zřejmě zastihl pochodující vězně těsně před Karlovými Vary nebo již ve městě.

Osmadvacátého června byly oběti exhumovány a pohřbeny na hřbitově v Nové Roli. Je možné, že v lokalitě se nacházely další hroby, které nebyly dosud objeveny. Při exhumaci byl u jednoho z mrtvých nalezen dopis, na základě kterého byl identifikován jako Ital Marko Visentino, narozený 24. 8. 1892, vězeňské číslo 2827. Exhumaci prováděli místní Němci internovaní v táboře Nová Role. Na základě porovnání vězeňských čísel nalezených při exhumaci a databázi vězňů z koncentračního tábora Flossenbürg je velmi pravděpodobné, že mezi mrtvými byli: Bohuslav Prima, narozený 1. 7. 1898, vězeňské číslo 44454; Polák Marien Zukowsky, narozený 31. 1. 1910, vězeňské číslo 19159; Žid z Maďarska Janos Weinstock, narozený 12. 11. 1920, vězeňské číslo 33349; Polák Jerzy Iwaskiewitz, narozený 7. 8. 1904, vězeňské číslo 19238; Rus nebo Ukrajinec Vladimír Koščuk, narozený 25. 12. 1921, vězeňské číslo 23653; Polák Jan Polkowsky, narozený 30. 3. 1899, vězeňské číslo 19122. Další nalezená vězeňská čísla se mi nepodařilo identifikovat.

Vězni prošli Karlovými Vary, kde stálo na nádraží několik transportů smrti. Podle dobových svědectví byly okolo nádraží doslova hromady mrtvol, jednak obětí náletu, jednak zemřelých či zabitých právě z transportů smrti. Z mnou sledovaného pochodu smrti bylo do masového hrobu v židovské části komunálních hřbitovů pohřbeno asi 100 až 150 vězňů. Některé si mi podařilo porovnáním vězeňských čísel z exhumace a databázi identifikovat, ale neuvádím je vzhledem k tomu, že není jisté, zda se jednalo o vězně právě z tohoto, či jiného pochodu nebo transportu.

Pochod odtud pokračoval směrem na Tepličku, kam došel 22. dubna. Vězenkyně (zřejmě z jiného pochodu, který se k tomuto nejspíš na čas připojil v Karlových Varech) a vězni z mnou sledovaného pochodu byli dva dny drženi v prostorách bývalé porcelánky, která sloužila původně jako zajatecký tábor pro zajatce z Rudé armády (ti byli před příchodem transportu odvedeni jinam). Během pobytu zde zemřelo nebo bylo zabito 15 vězňů, kteří byli pohřbeni v severní části areálu továrny. V hrobě bylo nalezeno 15 těl, z toho 2 ženy. Jedna mrtvola měla proraženou lebku a jedna byla zastřelena. Ostatní zřejmě zemřeli hladem a vyčerpáním.

Z Tepličky zamířil pochod na Andělskou Horu, kam došel asi o den či dva později. Touto obcí pravděpodobně procházelo několik pochodů smrti, na místním hřbitově v areálu kostela u hlavní silnice na Karlovy Vary byl pomník 5 nebo 7 obětem. V okolí obce doprovázely pochody smrti kromě stráží SS i místní jednotky Volkssturmu. Vedle místního hřbitova byl hromadný hrob, do kterého byly oběti pochovávány až po příchodu jednotek Rudé armády.

V roce 1983 byly ostatky exhumovány a přeneseny na pietní místo do Karlových Varů. V současné době není v obci ani jejím okolí žádná připomínka obětí pochodu smrti.

Dále pochod pokračoval přes Žalmanov, kam došel 26. dubna. Vzhledem k datu je pravděpodobné, že vězni se buďto zdrželi v Karlových Varech, nebo jim několik dnů zabrala cesta mezi Karlovými Vary, Tepličkou a Andělskou Horou, což vzhledem k prudkému a dlouhému stoupání není vyloučeno. Obcí procházel minimálně ještě

Památník na hřbitově v Bochově (archiv autora)

jeden pochod a těžko určit, zda pochovaní vězni jsou obětí mnou sledovaného pochodu, nebo pochodu jiného.

Pochod pokračoval do Bochova, kterým prošel zhruba o týden dříve pochod smrti přicházející od Bečova nad Teplou. V tomto pochodu šlo asi 300 vězňů. Mnou sledovaný pochod došel do Bochova 27. dubna. Vězni byli ubytováni v městských stodolách a místní Němci jim zajistili potraviny, ale strážé je nedovolily rozdělit. Druhý den pokračovali vězni v pochodu, v Bochově zůstalo 35 až 58 zastřelených nebo umlácených vězňů různých národností. Byli pohřbeni před hřbitovní zdi.

Po válce byly oběti exhumovány a pohřbeny na hřbitově, kde je pomník. Podle písemných památek v kapsách exhumovaných těl byli někteří vězni Poláci. Porovnáním vězeňských čísel nalezených při exhumaci a databází vězňů se mi podařilo pravděpodobně identifikovat tyto zemřelé: Slovinci Vladimira Velitkoviče, narozeného 6. 5. 1917, vězeňské číslo 26911 (stejně se ovšem objevuje v exhumáčním protokolu z Tepličky); Rusa Sena Borodaje, narozeného 3. 3. 1926, vězeňské číslo 24676; Francouze Ashille Narbeutona, narozeného 22. 9. 1904, vězeňské číslo 26866; Poláka Edwarda Doroszczaka, narozeného 4. 11. 1912, stejné číslo 27652 se opakuje v Tepličce; Čecha Ladislava Váňu, narozeného 23. 6. 1925, vězeňské číslo 45029; Poláka Richarda Lakse, narozeného 28. 1. 1925, vězeňské číslo 27634. Podle nalezeného dopisu se další vězeň mohl jmenovat Jozef Jurko, což potvrzuje i databáze, se kterou jsem čísla porovnával – v té je uveden Polák Jozef Jurko, narozený 20. 2. 1903, vězeňské číslo 22951.

Z Bochova pokračoval pochod do Budova, kam vězni došli 28. dubna.

V obci byli zabiti 4 vězni. Pochováni byli za obcí ve Verušickém lese (hrob byl nalezen poblíž silnice). Exhumována byla čtyři těla: tři vězni byli zabiti střelou do týla, čtvrtý vězeň byl nejspíše podřezán nožem.

Odsud pochod pokračoval na Valeč, kde bylo pochováno 84 vězňů z pochodu smrti. Mezi oběťmi byli údajně Rusové, Češi a Francouzi. Vězni zde zřejmě 28. dubna jen pochovali mrtvé a pokračovali dál. Přímo ve Valči bylo zastřeleno 11 vězňů. Obcí procházely další pochody válečných zajatců, především Angličanů, Kanadanů a Rusů. V případě Valče nelze jednoznačně potvrdit, že se jednalo o vězně z mnou sledovaného pochodu, protože obcí procházelo několik pochodů smrti.

V roce 1946 byl na hřbitově odhalen pomník s nápisem *Zde odpočívá 78 protifašistických bojovníků z pochodu smrti různých národností z roku 1945.*

Pomník na hřbitově
v Lubenci
(archiv autora)

OBĚTEM
POCHODU SMRTI
duben 1945
NÁRODNOSTI
ČESKÉ
FRANCOUZKÉ
ITALSKÉ
POLSKÉ
RUSKÉ
a 17 neznámých obětí.

Ještě ten den večer došel pochod do Lubence.

V Lubenci se vězni z různých pochodů objevili několikrát. Městem procházely pochody smrti válečných zajatců během března a dubna.

Mnou sledovaný pochod smrti došel do města 28. dubna večer. Starosta Lubence nebyl přítomen, jeho zástupce Anton Tregner dostal od velitele transportu SS-Hauptscharführera Gottfrieda Kolacevice rozkaz najít pro vězně ubytování, dát jim jídlo a najít místo pro hromadný hrob. Vězni byli ubytováni ve stodolách a už v noci byli někteří zastřeleni. Během noci se podařilo uprchnout francouzskému vězni Josephovi Bertletovi. Střelba pokračovala i ráno. Hromadný hrob byl v akátovém háji pod Nahořečicemi. Podle poválečných svědectví s sebou vězňové do Lubence přinesli 28 mrtvých a dalších nejméně 14 lidí bylo zastřeleno 29. dubna ráno. Podle svědka Karla Zöbische byli u hromadného hrobu vězni stříleni během celého dne. Svědek Stanko Ramčovič vypověděl, že 29. dubna slyšel nejdříve šest a následně osm výstřelů. Byli identifikováni tři vězni, dva z nich připomíná pomník na místním hřbitově jmenovitě.

Pochod pokračoval do Malměřic, kam došel 30. dubna. Vězni nebyli strážemi SS vpuštěni do obce a museli tábořit na louce u lesa. Starosta obce Franz Heinz se pokoušel zjistit, proč se za obcí střílil – po odchodu transportu našel v pískovcovém lomu čerstvý hrob se šesti těly. Následně nechal polskými dělníky, kteří byli v obci totálně nasazení, těla vykopat a pohřbit je u hřbitovní zdi v Malměřicích. Tento hrob byl exhumován v létě 1945. V hloubce 1 m byla nalezena těla v několika vrstvách. Exhumováno bylo 16 těl, z nichž 8 mělo zlomeninu kostí lebečních. U čtyř obětí byla příčinou smrti střelná rána do hlavy, u jedné střelná rána do hrudníku. V současné době na hřbitově není žádná připomínka obětí pochodu smrti, pouze na návsi obce je pomník s textem *Obětem II. světové války*. Okolo obce bylo nalezeno dalších deset mrtvých vězňů, kteří byli rovněž pohřbeni do společného hrobu.

Z Malměřic pokračovali vězni na Blatno, kam došli 1. května. Utábořili se přímo na nádraží. Během zastávky někteří vězni zemřeli hladem a vyčerpáním a několik jich bylo strážemi zastřeleno. Byli pohřbeni do dvou hromadných hrobů u zdi hřbitova v Blatnu. V jednom hrobě bylo pochováno 15 a v druhém 25 obětí. Jeden vězeň byl z neznámých důvodů pohřben v samostatném hrobě.

Z Blatna odešel pochod smrti přes Velečín, kde byli zabiti 3 vězni, z nichž se podařilo identifikovat porovnáním s databázemi vězňů Poláka Francziska Cytrynskeho, narozeného 18. 10. 1910. Velečínem procházel pochod nejspíše 30. dubna večer.

Než vězni došli do Žihle, procházeli ještě Pastuchovicemi, kde byl po válce v lese u silnice na Žihli objeven hromadný hrob nejspíše 12 vězňů z mnou sledovaného pochodu. K vraždě zřejmě došlo 30. dubna po 18.00, poté, co pochod opustil Žihli a procházel Pastuchovicemi zpět do Blatna. Tento hrob byl exhumován 30. června a ostatky byly uloženy do společného hrobu v Žihli.

Při pochodu z Blatna do Žihle velel vězňům Wenzel Fink, který v Žihli na nádraží požadoval připojení vězňů k jednomu z transportů, ale nebylo mu vyhověno. Na nádraží stálo několik transportů a byli zde shromážděni vězni z několika pochodů smrti. V Žihli byla zřejmě pohřbena řada vězňů z tohoto pochodu.

Okolo 18.00 se vydali zpět do Blatna, odkud pokračovali transportem (který přijel ze Žihle 1. května po 2.00 a do kterého jim původně nebylo dovoleno v Žihli nastoupit) do Kaštic, kam vlak dojel 3. května a stál tam dva dny.

Pomník na návsi
v Malměřicích
(archiv autora)

OBĚTEM
II. SVĚTOVÉ VÁLKY

V Kašticích první den zemřelo nebo bylo zabito nejméně 50 vězňů, druhý den bylo zastřeleno nejméně 29 vězňů z různých transportů. Vězňové, nejspíš v počtu 234 obětí, byli pochováni do osmi hromadných hrobů. Před odjezdem transportu bylo starostovi obce Adolfu Böhmovi velitelem transportu SS-Hauptscharführerem Gottfriedem Kolacevicem přikázáno, aby nechal pohřbit dalších 27 mrtvých. Starosta nechal mrtvé odvézt na hřbitov do Pšova, ale správce hřbitova Karl Parles je odmítl nechat pohřbit na hřbitově i u hřbitovní zdi. Teprve po zásahu Ordnungspolizei byla těla pohřbena alespoň vedle hřbitovní zdi.

Hrob ve Velečíně (archiv autora)

Exhumace v Kašticích (archiv autora)

Pátého května přijel na nádraží do **Lovosic** transport smrti. Zde ho zřejmě opustili strážníci. Skutečnost, že tento transport z KT Johanngeorgenstadt skončil svoji cestu v Lovosicích, potvrzuje i komentář v dobovém filmovém týdeníku *Tyden ve filmu 1945*, č. 6. Z 822 vězňů jich přežilo 28. Ti se nejspíš vydali pěšky do Terezína, který byl od 6. května pod správou Červeného kříže. Je pravděpodobné, že většina z vězňů, kteří přežili transport, v Terezíně i přes lékařskou péči zemřela na tyfus nebo celkové vyčerpání. Jedním z nich byl i francouzský básník Robert Desnos.

Lokatita	Zemřelo	Identifikováno
Horní Blatná	2–3	0
Pernink	20–27	0
Nová Role	asi 70	7
Karlovy Vary	100–150	?
Teplička	asi 13	0
Andělská hora	5–7?	?
Bochov	35–58	7
Budov	4	0
Valeč	78?	0
Lubenec	42	?
Malměřice	26	0
Blatno	41	0
Velečín	3	1
Žihle	?	?
Pastuchovice	12	0
Kaštice	asi 234	0
Lovosice	?	0
Terezín	?	0

Transport smrti z Litoměřic, takzvaný Roztocký transport

Transport číslo 94803, formovaný od 20. dubna na nádraží v Lovosicích a složený z vězňů z terezínského ghetta, kteří do vagonů nastoupili v Lovosicích, vězňů z podzemní továrny Richard pod vrchem Radobýl (tedy z tábora Leitmeritz) a z koncentračních táborů Ravensbrück, Buchenwald, Aschersebben, Auschwitz a jejich pobočných táborů, přijel 28. dubna do Kralup nad Vltavou, kde vlak půl dne stál a asi 50 vězňům se podařilo uprchnout.

Devětadvacátého dubna přijel na nádraží do Roztok u Prahy. Tento transport měl 77 otevřených vagonů a několik vagonů pro strážné. Podle sdělení vedoucího lékaře vlaku, MUDr. Ferdinanda Škalouda, který byl mezi vězni osvobozenými v Roztokách, se v transportu nacházelo 3854 osob. Tento údaj potvrdil i další osvobozený lékař Jan Černý. Ve vlaku se nacházeli Češi, kterých bylo údajně 226 a většina z nich zde byla osvobozena, dále Židé, Slováci, Poláci, Rusové, Ukrajinci, Rakušané, Němci, Belgičané, Francouzi, Italové, Rumuni, Maďari, Slovinci, Chorvati, a dokonce Angličané a Argentinci. Cílovou stanicí transportu byl podle původního plánu koncentrační tábor Dachau.

Představitelé Revolučního národního výboru v Roztokách vedli velmi obtížné vyjednávání s velitelem vlaku o pomoci vězňům, kteří byli ve velmi zuboženém

SEZNAM OBĚTÍ TRANSPORTU SMRTI ze dne 28. dubna 1945

<u>Národnost :</u>	<u>číslo :</u>	<u>popis osoby :</u>	<u>Tělesný stav :</u>
neznámá	bez	32-35 roků, 168 cm, štíhlý, brunet, šedomodré oči, nos přímý, úzký, lebka krátká, počínající pleš, zuby zkažené.	Krevní podlitiny na zádech a končetinách vyhublý.
Polák	29839	KT. Dachau, 168 cm, 28 roků, menší postava, řídké vlasy, oči barvy břidlicové, zuby zdravé, syn poslance.	Břišní průstřel, ze zadu, střeva vyhrézlá.
neznámá	bez	28-30 roků, 170 cm, štíhlý, tmavovlasý, oči modré, orlí nos, zuby zdravé.	Lebeční průstřel.
Jihoslovan	66416	Asi 40 roků, 182 cm, štíhlý na pravé ruce KL, čelní pleš, černé vlasy, oči hnědé, nos rovný, horní čelist 6. stříb. korunek, 1. zl. zub, v dolní čelisti 3. stříbrné zuby.	Na dolních končetinách krevní podlitiny a krevní pohnožďeniny.
neznámá	97680	Asi 30 roků, 165 cm, lebeční pleš, oči hnědé, nos rovný, velké zuby, v horní čelisti 6 stříbrných zubů, v dolní čelisti 3 stříbrné zuby.	Proražení lebeční kosti tupým předmětem.
Rus-Ukrajinec	140184 Ost	45-50 roků, 178 cm, kaštanové vlasy, oči modré, nos rovný, horní chrup umělý, na stříbrném zubu a 1. stříbrná korunka.	podvíživa
Němec	41152	26. roků, 180 cm, silné konstrukce, kaštanové vlasy, oči hnědé, nos tupý, zuby zkažené, v horní chybí 2 zadní stoličky	podvíživa
Polák	bez	Asi 28 roků, 168-170 cm, vlasy tmavohnědé, na skrání pleš, oči světlé-hnědé, nos vlnitý zuby zdravé.	Zemřel druhý den v chudobinci.
Polák	80910	ROLI WEST na pravé straně haleny, Asi 34 roků, 173 cm, vlasy černé, oči hnědé, zuby dobré, horní čelisti zlatý zub.	podvíživa
Němec	bez	Asi 26 roků, 183 cm, kaštanové vlasy, oči hnědé, orlí nos, zuby zdravé.	Krevní podlitiny zemřel 2.5.1945

Shora uvedeni byli pohřbeni dne 3. května 1945 na Levém Hradci v Žalově. Pohřeb byl proveden čs. stát. vlajkou a za zvuku čs. státní hymny. V Oblastním museu v Rostokách je o tom zachován dokumentární film natočen našim členem Jar. Krejčím. V letech 1945 - 47 MO - SOPVP za spolupráce občanů postavil na společném oběti transportu smrti památník.

stavu a trpěli hladem. Strážní jednotka vlaku sestávala kromě jednoho mladého příslušníka SS a jedné dozorkyně, která se chovala k vězňům velmi brutálně, z vojáků starších ročníků, kteří do snahy o pomoc vězňům příliš nezasahovali. Po jednání dovolil velitel vlaku donést vězňům potraviny, ale nesměli přitom vystoupit z vagonů. Vězni přece jen nakonec z vagonů vystoupili a dostali jídlo u plotu nádraží, ale na noc byli strážemi zahrnutí zpět do vagonů. Potravinová pomoc byla jak spontánní, tak organizovaná – v Roztokách a okolních i vzdálenějších obcích Žalov, Únětice, Statenice, Horoměřice, Řež, Sedlec, Velké Přílepy, Tursko, Libčice, Kralupy nad Vltavou, Klecany, Zdiby a dnešních částech Prahy Suchdol, Bohnice a Chabry. Do pomoci se zapojily sestry prvorepublikového Československého červeného kříže i místní četnická stanice.

Během noci na 30. dubna se podařilo z transportu uprchnout více než 200 vězňům, které obyvatelé Roztok ukryli ve svých domech.

Třicátého dubna ráno pokračovala potravinová pomoc a přednosta stanice Jan Nejdř uvolnil všechny prostory nádraží pro pomoc vězňům. Velitel transportu (podle svědectví již zcela demoralizovaný a zřejmě i opilý) umožnil dopoledne lékařům a zdravotníkům přístup k vězňům – kromě vagonů s vězenkyněmi, kam i přes souhlas velitele transportu dozorkyně přístup zdravotníkům odepřela. Vězni, jejichž zdravotní stav byl nejhorší, byli po jednání s velitelem z transportu vyneseni.

< Seznam obětí (Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy)

Transport v Roztokách (Středočeské muzeum v Roztokách u Prahy)

Vězně ošetřoval místní lékař Rudolf Poledník a do pomoci se zapojilo mnoho obyvatel. V čekárně byla zřízena ošetřovna a vývařovna, v budově roztockého chudobince provizorní nemocnice, kde bylo nakonec umístěno téměř 90 vězňů. Během dopoledne zastřelil mladý příslušník SS vězně, který se pokusil o útěk. Tento příslušník SS zahynul údajně v Praze během povstání. Na nádraží zůstalo 10 mrtvých vězňů a již 15 minut po odjezdu vlaku přijeli událost vyšetřovat úředníci gestapa. Po výslechu přednosta stanice a vyhrožování sestřím, které ošetřovaly vězně, zase odjeli, ale vrátili se ještě dvakrát. Od vyšetřování v provizorní nemocnici je odradil nápis „karanténa“.

Mrtví z transportu byli pochováni 3. května na hřbitově v Levém Hradci do společného hrobu. Zřejmě se jednalo o 3 Poláky, 2 Němce, jednoho Slovinců a jednoho Ukrajince, Bělorusa či Rusa. U dalších pohřbených se nepodařilo zjistit ani národnost.

Tricátého dubna v 16.12 vyjel vlak směrem na Prahu. Zastavil v Holešovicích na třetí koleji, kam přijel 30. dubna v 16.50. Ve výpovědi strážmistra Šimečka je uvedeno, že vlak přijel po 16. hodině, nicméně po 16. hodině vlak teprve odjel z Roztok. Strážže nejdříve k vlaku nikoho nepouštěly, ale nakonec nechaly místní obyvatele vřazovat do otevřených vagonů potraviny. Někteří vězňové z vlaku utekli a strážže proti útekům již nezakročovaly. Několik lékařů a zdravotních sester vynášelo z vlaku vysílené a nemocné vězně a poskytovalo jim první pomoc. Asi 700 vězňů bylo rozvezeno do pražských nemocnic, především na Bulovku a do nemocnice na Vinohradech. Vězňové z Čech se nakonec rozutekli prakticky všichni a pomohli jim místní obyvatelé. Stejně tak bylo z transportu zachráněno větší množství Srbů, Chorvatů a Slovinců. V 19.00 obsadila nádraží jednotka Sicherheitspolizei a snažila se na nádraží udržet pořádek bez použití násilí. Z Holešovic vlak odejel ve 20.00. Železničářům se ho podařilo oproti plánu velitele transportu a přes varování pražského gestapa, že musí být umožněn rychlý průjezd, výrazně zdržet. Na dnešním Masarykově, tehdejším Hybernském nádraží byl k tomuto transportu připojen vlak s vězni z koncentračních táborů Hradištko, Křepenice a Vrchatovy Janovice a celý transport dojel v noci na 1. května do Olbramovic.

Koncentrační tábor Hradištko (archiv autora)

Pamětní deska na nádraží v Olbramovicích (archiv autora)

Mnou sledovaný transport byl zřejmě třetí, který Olbramovicemi projížděl.

Tento transport, který měl už celkem 96 vagonů a přepravoval asi 3500 až 5000 vězňů, se v noci z 30. dubna na 1. května, pravděpodobně ve 4.00, objevil v Olbramovicích. Většina vězňů byla ve velmi špatném zdravotním stavu. První tři vězni byli podle svědectví Emanuela Pechana zastřeleni krátce po příjezdu vlaku místní hlídkou Waffen-SS, neboť se pokusili sebrat několik brambor.

Z nádraží v Olbramovicích byl transport odstaven na vlečku u Křešic, vzdálenou asi kilometr od nádraží v Olbramovicích, kde došlo postupně k masakru asi 82 vězňů. Tato kolej byla během protektorátu přerušena kvůli hranici výcvikového prostoru Waffen-SS na Benešovsku.

Podle svědectví starosty Františka Zoula z Křešic se 1. května okolo 8.00 ráno mylo asi 100 vězňů u rybníka a další přicházeli v doprovodu stráží do vsi, aby si opatřili jídlo. Pak přijel od Votic nákladní automobil, nejspíš s příslušníky Waffen-SS – podle svědectví se jednalo o muže v maskovacích uniformách, kteří zahájili do vězňů palbu z pistolí, pušek a samopalů. Dva byli zabiti u domu čp. 36 a mnoho dalších po obci a v nejbližším okolí. Ve dvoře domu čp. 33 byla potom těla obětí naložena na nákladní automobil, který odjel směrem k Vrchetovým Janovicím a osadě Manělovice, na místo zvané Baba, kde byla těla pohřbena. Při této střelbě bylo v obci podle všeho zabito 27 vězňů různých národností. Této akci velel SS-Hauptsturmführer Friedrich Graun, velitel posádky Waffen-SS z Votic, a celému masakru přihlížela i jeho manželka. Podle jiných pramenů se Graun i jeho manželka účastnili přímo střelby na vězně. Nejméně dva vězni během této střelby uprchli.

ZDE ODPOČÍVAJÍ
OBĚTI FAŠISMU
Z II. SVĚTOVÉ VÁLKY
ČEST JEJICH PAMÁTCE!

Hřbitov v Olbramovicích (archiv autora)

ZDE ODPOČÍVAJÍ:
82 POLITICKÝCH VĚZŇŮ, PŘÍSLUŠNÍKŮ
RŮZNÝCH NÁRODŮ, SPOJENÝCH SPOLEČNÝM BOJEM
ZA SVOBODU, SPOLEČNÝM UTRPENÍM A SPOLEČNÝM
HROBEM V ČESKÉ ZEMĚI. BYLI ZASTŘELENI
OD NĚMCŮ V POSLEDNÍ DNY SVĚTOVÉ VÁLKY
ROKU 1945 V KŘEŠICÍCH A OLBRAMOVICÍCH.
HOSPODINE, UDĚL JIM I NÁM STÁLÝ MÍR!

ASSOCIATION des DÉPORTÉS de FLOSSENBURG
ET KOMMANDOS
F
IN MEMORIAM

Prvního května odpoledne přijela do Křešic jednotka asi 20 příslušníků Waffen-SS a ubytovala se v hostinci. Jejich velitel sdělil starostovi, že budou hledat po domech uprchlé vězně a pokud je bude někdo ukrývat, bude zastřelen i s celou rodinou.

Druhého května přijeli do Křešic příslušníci gestapa z Benešova a požádali starostu Františka Zoula, aby obec zajistila vězňům stravu. Byla uvařena polévka a rozdávána podél vlaku.

Třetího května bylo pět zbylých českých vězňů velitelem transportu SS-Haupt-scharführerem Friedrichem Christelem propuštěno.

Čtvrtého května bylo vydávání jídla vězňům SS-Hauptsturmführerem Friedrichem Graunem zakázáno s tím, že gestapo nemá do jeho kompetencí co mluvit.

Pravděpodobně 5. nebo 6. května (nebo v noci na 6. května) se vlak na rozkaz SS-Sturmbannführera Ericha Sinna vrátil z Křešic na nádraží do Olbramovic a zde bylo popraveno několik dalších vězňů. Vlak měl odjet směrem na České Budějovice, ale odjezd zastavil SS-Hauptsturmführer Friedrich Graun, který opět nechal střítel na vězně. Nakonec transport odjel na rozkaz SS-Sturmbannführera Ericha Sinna nejspíš 7. května večer směrem na Tábor, jeho cesta skončila 8. května u Kaplice, kde ho osvobodila partyzánská jednotka. Podařilo se zjistit totožnost pouze dvou vězňů zabitých v Olbramovicích a Křešicích, Slovince Karla Sereniho a Francouze Paula Grise.

Po 10. květnu pohřbili němečtí zajatci na olbramovickém hřbitově 82 těl zabitých nebo zemřelých vězňů.

Údlost připomíná hrob na hřbitově v Olbramovicích, pamětní deska na nádraží v Olbramovicích a pomník na návsi v Křešicích.

Naprosto chaotická cesta tohoto transportu, kdy se vězni z Křešic, Hradištka a Vrchotových Janovic přes Prahu v podstatě vrátili téměř tam, odkud vyjeli, kompetenční spory mezi příslušníky Waffen-SS a gestapa i časté útěky a naprosto nemsmyslné zabíjení vězňů jasně ukazují, že kapitulace nacistického Německa, ač ji ještě 6. května nemohl nikdo pozítří očekávat, byla „na spadnutí“ a ozbrojené složky podléhaly nervozitě a chaosu.

Po stopách transportů

Pátrání po trasách transportů a pochodů smrti na konci války je až na výjimky (v jednom pochodu smrti se vězni podařilo si po celou dobu vést jakýsi deník, který se zachoval) poměrně obtížné. Vycházet se dá z publikovaných vzpomínek přeživších, které jsou ovšem značně zatíženy právě traumatizujícím prožitkem ze situace, ve které se vězeň ocitl. Po mnoho dní nic nejedl, pochodoval často za nevlídného počasí, pod neustálou hrozbou smrti ze strany dozorců neznámou krajinou, ve které se třeba v případě šumavských hvozdu bez mapy těžko orientuje i silný jedinec. Vzpomínky se pak, ve vsí úctě k přeživším, neshodují, rozcházejí a někdy jsou i matoucí. V případě transportů smrti přepravovaných po železnici mohou být vodítkem staniční knihy uložené v Národním archivu, kde jsou rovněž uloženy dva fondy obsahující dokumentaci k této problematice z těsně poválečného vyšetřování Sboru národní bezpečnosti. V zahraničních archivech lze nalézt výpovědi dopadených dozorců a velitelů pochodů smrti, ale v jejich případě je zase nutno brát údaje s rezervou proto, že se samozřejmě snažili takzvaně zachránit si

krk a vypovídali ve svůj prospěch. Dobrým pramenem jsou i dobové mapy, které ukáží dnes neexistující cesty a železniční tratě. Nejdůležitější je ovšem zjištění, které jistě napadne každého dalšího badatele, totiž že v trasách pochodů smrti nelze vždy hledat logiku.

Porovnáním vězeňských čísel v dochovaných exhumačních protokolech nebo v kronikách se zpřístupněnými databázemi vězňů koncentračních táborů a jejich poboček (zde je zřetelným příkladem památník KT Flossenbürg) se mi při výzkumu podařilo vrátit identitu několika desítkám obětí. Samozřejmě nikoliv se sto-procentní jistotou, protože vězeňský oděv s číslem na sobě v době smrti mohl mít někdo jiný, než komu byl původně přidělen – v každém případě ale snad pro řadu pozůstalých může být zjištění alespoň přibližného místa skonu jejich blízkého i po tolika letech alespoň částečnou úlevou.

Pomník
v Křešicích
(archiv autora)

Středisko společných činností AV ČR, v. v. i.

Posláním Střediska společných činností AV ČR, v. v. i., je v souladu se zřizovací listinou zajišťování infrastruktury výzkumu pro Akademii věd České republiky a její pracoviště, a to především v oblastech:

- vydávání vědeckých a odborných publikací a periodik Nakladatelstvím Academia
- podpory popularizace vědy, výroby audiovizuálních děl a pořádání kulturně-vzdělávacích aktivit a výstav
- správy nemovitostí, provozu vlastních ubytovacích a stravovacích zařízení a bytového hospodářství
- poskytování právní podpory a konzultací v oblasti patentových a licenčních služeb
- informačních technologií, elektronické komunikace, správy sítí, databank a informačních systémů
- realizace webových prezentací
- provozu reprezentačních konferenčních center AV ČR
- poskytování předškolních center pro děti zaměstnanců AV ČR
- nákupu energií na burzovním trhu

Středisko společných činností AV ČR, v. v. i.

Národní 1009/3

110 00 Praha 1

tel.: +420 221 403 295

e-mail: ssc@ssc.cas.cz

web: www.ssc.cas.cz

„Kein Häftling darf lebend in die Hände des Feindes fallen.“

Heinrich Himmler (14. dubna 1945)

V EDICI VĚDA KOLEM NÁS PŘIPRAVUJEME:

Markéta Pravdová: **Jak se mluví mezi živly**

Kateřina Piorecká, Pavel Janáček: **Literárněvědná bohemistika a ÚČL**

Petr Zacharov: **Milešovka**

DOSUD VYŠLO:

Markéta Pravdová: **Jazyková poradna**

Daniela Procházková, Miloslav Šimek: **Věda na jihu Čech:**

Biologické centrum AV ČR

Jiří Hanika: **Chemická technologie a lidské společnosti**

Edice Věda kolem nás | Prostory společné paměti

Pochody a transporty smrti | Jiří Padevět

Vydalo Středisko společných činností AV ČR, v. v. i., Národní 3,
117 20 Praha 1. Grafická úprava dle osnovy Jakuba Krče a sazba Serifa.
Technická redaktorka Monika Chomiaková. Odpovědná redaktorka
Petra Královcová. Vydání 1., 2015. Ediční číslo 11820.
Tisk **SERIFA**®, s. r. o., Jínonická 80, 158 00 Praha 5.

Další svazky získáte na:

www.vedakolemnas.cz | www.academiaknihy.cz | www.eknihy.academia.cz